

DIE TAALPRAKTISYN AS KRUISPUNT*

J.S. Schutte

0 Inleiding

In hierdie stuk probeer ek aantoon dat die taalpraktisyn op die kruispunt staan: op een as van die kruis staan hy tussen die "hoëpriester" (tradisionele grammatikus) en die "ikonoklas" (linguis), en op die ander staan hy tussen skrywer en leser. Tussen hoëpriester en ikonoklas probeer hy die middeveg vind waarvolgens aanneemlike tekste geproduseer kan word; tussen skrywer en leser tree hy as "ruisfilter" op sodat die teks doeltreffend kan wees en op eie pote kan staan --- sodat die leser sover moontlik teksonbewus kan bly en hom dus ten volle in die skrywer (of die teks) se betekeniswêreld kan en wil inleef.

Hierdie stuk is soos volg opgebou:

In par. 1 bespreek ek kortliks die (vir die taalpraktisyn soms irriterende) misverstand tussen "hoëpriesters" en "ikonoklaste". In par. 2 probeer ek aandui waar die taalpraktisyn hom tussen die twee uiterstes bevind, of waar hy dalk stelling kan inneem. In par. 3 word gekyk na die taalpraktisyn se optrede in 'n spesifieke geval waar sy intervensie, vanuit 'n streng kommunikasie-oogpunt gesien, eintlik nie nodig is nie. In par. 4 volg 'n oorsig van Martin Nystrand se beskouing van teks en die diskrepansies wat tussen die skrywer se woorde en die leser se gissings daaroor kan ontstaan. Hier word die tipes van wanaanpassing tussen skrywer en leser uiteengesit, en wel op sintaktiese, leksikale, tekstuele en kontekstuele vlak. Ook Nystrand se siening van "tekstruimte" word kortliks behandel. In par. 5 probeer ek aandui waarom die taalpraktisyn die proses van teksverstelling verder (moet) voer as Nystrand se kategorie van tekstdistorsies en waarom eersgenoemde se siening van "aanneemlikheid van teks nie die relevante-leser" van Nystrand s'n (moet) verskil. In par. 6 dui ek ten slotte daarop dat die taalpraktisyn 'n behoefte het aan 'n "metanorm" waarvolgens hy sy taak kan verrig. Of so 'n norm tot stand gebring kan word, is 'n ope vraag, maar in-

tussen moet die taalpraktisyn steeds die onmoontlike aandurf: om almal wat by 'n teks belang het, te probeer tevrede stel.

1 Taalkorrektheid - 'n verdagte doelwit?

As 'n mens Suid-Afrikaners se houding teenoor hulle tale in oënskou neem, kry jy die indruk dat ofskoon hulle begaan is daaroor dat taal "korrek" gebruik moet word, hulle soms in veral hul skryfwerk dit nie ver bring met "korrektheid" nie. Diegene wat nie op universiteitsvlak "taalgeleerdheid" verwerf het nie, bied dikwels die ietwat verbasende verskoning aan dat hulle g'n "taalmense" is nie (is daar dan werklik mense wat nie taalmense is nie?), maar hulle wil darem "korrek" skryf.

Daar is by Suid-Afrikaners tekens van 'n (vermoedelik universele) onsekerheid oor sake soos skryfwyse, spelling en "grammatika". Hulle soek dikwels na leiding in woordeboeke en boeke oor "korrekte" Afrikaans of Engels en hulle smag na eenvoudige, absolute gebruiksreëls wat vir hulle soos die wet van die Mede en die Perse sal voorskryf dat dit altyd korrek is en dāt altyd verkeerd is. Êrens, so meen hulle, moet daar 'n gesaghebbende, onveranderlike stel voorskrifte wees wat ondubbelsinnig vir die leek kan onderskei tussen swart en wit op 'n netjies geordende soort taalskaakbord --- 'n denkbeeld wat uiteraard nie juis ruimte laat vir die vele skakerings van grys in die taalwerklikheid nie.

Terselfdertyd is Suid-Afrikaners bewus van die Wonder van Afrikaans as lewenskragtige jong taal, en ook die Wonder van Engels as magtige wêreldtaal, wondere wat egter selds beskou word as die noodwendige gevolg juis van taalverandering of die geleidelike bleikproses van vandag se swart tot mōre se grys en oormōre se spierwit wat opnuut bedreig kan of sal word deur die swart van iets nuuts, vreemds of "verkeerds".

Teenoor die breë gemeenskap wat aandring op 'n simplistiese skeidslyn tussen "reg" en "verkeerd" staan die professionele linguïste, wat 'n duideliker beeld van die taalwerklikheid, diachronies en sinchronies, het en wat 'n stryd voer teen die soms folkloristiese, "klassieke" siening van taal as iets bedeel met inherente korrektheid en van taalverandering as taalverval. Die linguïste heg gewoonlik nie veel waarde aan die uitsprake van tradisioneel-georiënteerde taalkenners nie, wie se dogmatisme soms die groot publiek onder die indruk bring dat die taalakker wel 'n netjiese swart/wit

skaakbord is, in plaas van 'n steeds ontwikkelende en komplekse stuk natuur met fyn gebalanseerde ekosisteme waar die "inheemse" spesies evolusionêr aan die verander is of stadigaan uitsterf en die exotica soms vinnig gevestig raak en gedy, hoe die tradisionaliste ook al worstel om die "indringers" te weer of uit te roei.

As 'n mens die dispuut tussen die tradisionalis en die linguïste in oënskou neem,² val dit jou op dat daar by taalevaluering veral drie maatstawwe toegepas word: verstaanbaarheid, retoriese gehalte en grammatikaliteit. Oor die eerste maatstaf is daar eenstemmigheid tussen die linguïste en die tradisionaliste. Maar oor die ander twee maatstawwe verskil hulle meestal skerp met mekaar.

Die linguïste beskou 'n taal as 'n psigologies gefundeerde en maatskaplik ontwikkelde en ontwikkelende kommunikasiesisteem waarvan die data ontleed, beskryf en verklaar moet word. Die tradisionaliste meen dat, afgesien daarvan dat taal 'n kommunikasiesisteem is, dit 'n soort presisie-instrument is wat na retoriese doeltreffendheid en estetiese waarde geëvalueer kan word. Hiermee sou die meeste linguïste seker kan saamstem, maar vir hulle gaan dit nie soseer om retoriese of estetiese waarde nie. Die linguïste gaan oor die algemeen van die veronderstelling uit dat wat in 'n taal bestaan, reg is of kan wees en dus bestaansreg het. Hierteenoor laat die tradisionaliste hul lei deur (veral) die literêr verantwoorde gebruik of die presedent, in die lig waarvan hulle grade van doeltreffendheid, skoonheid en presisie vooropstel. Daarby streef die tradisionaliste verhewe doelstellings na: hervorming, verfyning, suiwering --- doelstellings wat meestal groot byval vind op die kulturele, maatskaplike en politieke terrein.

Omdat hierdie aristokraties-nasionale ingesteldheid by tradisionaliste, en omdat hul siening van taal bepaal word deur hul belangstelling in en toewyding aan die voortreflike, die klassieke in die letterkunde en die kuns in die algemeen, beskou hulle hul as beskermers, bewaarders of handhawers van die voortreflike, die tydlose. Vir hulle is blote verstaanbaarheid van taal nie genoeg nie. In hul strewe na die behoud van dit wat hulle as die kultuureie, die tradisievaste, beskou, beroep hulle hul op meesterwerke in die skryfkuns. En dit is hulle leiding wat die lesers- en skrywende publiek wil hê, al kom laasgenoemde dikwels nie die tradisionaliste se voorskrifte na nie.

Veral oor die begrippe 'grammatika' en 'grammatikaliteit' het daar onenigheid en verwarring ontstaan tussen die tradisionalis en die linguis. Omdat hulle verskillende inhoude aan hierdie begrippe gee, is dit vir hulle soms moeilik om sinvol daaroor saam te praat. Vir die linguis is dit een van die oogmerke van "'n grammatika" om die sistematiese eienskappe van die taalkode vir die variëteite van elke taal te verklaar en te beskryf. Die linguis omskryf "die grammatika" van 'n taal as 'n stel elemente en reëls wat die sinne van dié taal genereer. In eerste instansie slaan die term "grammatika" op 'n stuk kennis wat in die spreker(s) se psige setel; in tweede instansie slaan die term egter ook op die linguis se (gepoogde) beskrywing van hierdie "mentale orgaan".

Dit is belangrik om daarop te let dat die linguis etlike grammatikas vir elke taal veronderstel en probeer beskryf, naamlik een vir elke sosiale of gewestelike variëteit. Elke sodanige grammatika het sy eie stel elemente en reëls. So word dan alle tale en die variëteite van alle tale oor een kam geskeer en is nie net klassieke Grieks of AB Afrikaans nie, maar ook die seemanstaal van Marseilles of Afrikaans as tweede taal onder die Swartmense van Suid-Transvaal 'n volwaardige studie-objek vir die linguis. Geen taal of taalvariëteit is "beter" as 'n ander nie, en dat byvoorbeeld die dialek van Londen of Parys en omstreke die "standaard"-variëteit geword het vir onderskeidelik Engels en Frans is bloot aan die maatskaplike, ekonomiese, politieke of geografiese toeval te danke. Die linguis sê dus in wese ten opsigte van byvoorbeeld Afrikaans dat mits 'n uiting in ooreenstemming is met die grammatika van enige variëteit van Afrikaans, dit 'n uiting is van 'n grammatikale Afrikaanse sin. So is die volgende sinne dan volkome grammatikaal:

- (1) Gister ek gaan haal die kinders saam met die kar.
- (2) Gister het ek die kinders per motor gaan haal.

Die linguis gee natuurlik toe dat (uitings van) bepaalde grammatikale sinne straks in bepaalde situasies nie gepas sou wees nie. Grammatikale sinne kan ook ondoeltreffend of onesteties wees. Hulle kan ook luisteraars of lesers verwar as gevolg van algehele dubbelsinnigheid:

- (3) Hy is die aan wat ons probeer help het.

Of hulle dubbelsinnigheid kan, gemeet aan ons kennis van die wêreld, 'n soort galgehumor openbaar:

(4) Sewentien persone is deur haaië aangeval waarvan drie dood is.

Om grammatikaal te kommunikeer, is dus nie dieselfde as om elegant, paslik of doeltreffend te kommunikeer nie; trouens, wat doeltreffendheid betref, is sin (1) te verkies bo sin (4), wat, ondanks sy AB uiterlike, as stukkie kommunikasie minder geslaagd is. En hier lê die eintlike probleem: omdat sin (1) nie deur die grammatika van AB Afrikaans gegenerereer word nie, bestempel die tradisionalis dit as verkeerd en bejeën hy dit met net soveel minagting as sin (4) wat, ofschoon dit (volgens sekere taalkenners) wel deur AB grammatika gegenerereer word, ondoeltreffend is.

In groot mate het die misverstand tussen tradisionalis en linguïste sy oorsprong in die feit dat eersgenoemde geneig is om taal streng vanuit die oogpunt van die formele geskrewe woord te beskou. Verder begryp hy nie dat die linguïste nie noodwendig die bestudering en aankweking van goeie skryfvermoë verwerp nie en ook nie noodwendig daarop uit is om die skryftaal los te maak van onderrig en skoling nie. Aan die ander kant het die linguïste sake vererger deur te dikwels die skryftaal van die bestek van taal uit te sluit, en sodoende het hy die belangrikheid van die skryftaal in die moderne (geletterde) beskawing misken en dus ook die kulturele implikasies van sodanige miskenning heeltemal misgekyk.⁷ Daar was 'n tyd lank 'n byna ikonoklastiese gees onder linguïste: 'n mens dink aan die uitwerking van Robert A. Hall se boek *Leave your language alone!*, wat in 1950 verskyn het en waarvan die titel in 1960 verander is in die heelwat onskuldiger *Linguistics and your language*. Die 1950-titel van hierdie boek was op sigself genoeg om die opvatting te laat posvat dat, wat en hoe 'n leerling of student ook al skryf, dit aanvaarbaar moet wees. Dit is ook so dat die linguïste tot dusver min aandag bestee het aan skrywers (en taalversorgers) se probleme by die produksie van "geredigeerde" tekste.

Verder kan linguïste daarvan beskuldig word dat hulle merendeel sekere sociolinguïstiese feite verontagsaam, naamlik dat die gemeenskap groot waarde heg aan goeie taalgebruik en, meer nog, dat hierdie houding nie beperk is tot byvoorbeeld die Westerse (geletterde) beskawing nie. Dit is naamlik 'n universele maatskaplike verskynsel dat die gemeenskap se verwagtinge elemente van reg en verkeerd, van wat behoort te wees en wat nie be-

hoort te wees nie, insluit. Sodanige verwagtinge word maatskaplike norme, norme wat selfs 'n kennelik morele kleur aanneem en dus 'n sterk imperatiewe karakter het. Maar die voorste linguïste verleen nie juis erkenning aan die morele inslag van taalkorrektheid nie; en deur dit buite beskouing te laat, doen hulle afbreuk aan hul eie oorredingswerk. Ongelukkig was hulle taktiek tot dusver dikwels eerder daarop gerig om leksikograwe en tradisionele grammatici as verdagte hoëpriesters van 'n ewe verdagte kultus voor te hou.

2 Waar staan die taalpraktisyn?

Die vraag ontstaan dan: Waar staan die hedendaagse taalpraktisyn (dit wil sê skrywer, vertaler, taalversorger)? Hy kan hom beswaarlik ten volle met die ikonoklaste aan die een kant of die hoëpriesters aan die ander kant vereenselwig. Hy moet 'n middeweg probeer volg, maar dan kom hy ook gou agter dat die via media nie altyd presies in die middel van die niemandsland tussen die twee gevaarsones lê nie. Soms sal hy tot vlak by die ikonoklaste beweeg en hom teen hiperkorrektheid verset; soms sal hy getrou bly aan die hoëpriesters en nie gedoog dat die volk sy taaleie verkwansel nie. Op dié manier probeer hy dan, soos Bell (1976:90) dit stel, 'n soort "enlightened prescriptivism" toe te pas. In watter mate hy hom op dié manier suksesvol van sy taak kwyt, is 'n ope vraag. Al waaraan hy kan oordeel, is die kritiek (of die afwesigheid daarvan) op die publikasie waarvan hy die skrywer was of waaraan hy as vertaler of taalversorger deel gehad het. En as hy bedenkinge het oor die verligte preskriptivisme wat hy probeer toepas, dan troos dit darem om te weet dat preskriptivisme nog 'n mate van status geniet. As hy hom daarvoor bekommer dat sy bedrywighede vanuit die oogpunt van die Amerikaanse Deskriptivisme ongeoorloof is, dan troos dit om van byvoorbeeld Sampson (1980:106) in sy bespreking van die Praagse Skool te verneem dat "a high culture needs conventional norms of linguistic usage" en dat daar nie sinvol van die aanneemlikheid van taalgebruik gepraat kan word nie "unless one sees language as a tool or set of tools for carrying out a range of tasks more or less efficiently".

Die strewe na korrekte en goeie taalgebruik, sê Tauli (in (Uribe-Villegas 1977:246)) is gegrond op twee basiese eienskappe van taal, naamlik taal as sosiale verskynsel en taal as middel.⁴ Taal is 'n sosiale kode, en die kodes van die gemeenskap is oor die algemeen normatief. Die linguïstiese norm is 'n voorvereiste vir 'n doeltreffende en ekonomiese funksie van taal-

kommunikasie. Dit word instinkmatig ook deur die sprekers van die standaardtaal aangevoel, en Tauli ~~veeg~~ daaraan toe: "It is the most natural and positive thing in principle." Dit is dan in hierdie "normal instinctive feeling" dat die (gemeenskap se) eise om taalkundige korrektheid hul ontstaan het. As die gebruiker van 'n standaardtaal bewus word dat daar meer as een uitdrukking vir dieselfde saak is, wil hy natuurlikerwys weet watter een korrek is. Dit is vir hom natuurlik om te veronderstel dat nie almal reg kan wees nie. Maar die mens is nie met blote korrektheid tevrede nie; hy wil hê sy taalgebruik moet goed wees en hy wil sy taal (soos enige ander stuk gereedskap) verbeter. Dit, sê Tauli, is ook 'n heel natuurlike en rasionele houding teenoor taal.

Met hierdie siening van taal kom 'n mens dan taamlik (gevaarlik?) na aan die aristokraties-nasionale tradisionalisme. Dit val dan ook nie te ontken nie dat die bedrywighede van die taalversorger wel in groot mate die doelstellings van die tradisionalisme nastreef.

3 Enkele eenvoudige voorbeelde van taalpraktisynoptrede

In watter mate die Staat se taalversorgers ten opsigte van Afrikaans "aristokraties-nasionaal" en "tradisioneel" optree, blyk uit die volgende voorbeelde van verstellings wat aan 'n teks (vir publikasie) gedoen is. Die vetgedrukte deel (dele) van die betrokke items is as defek beskou en die wysiging word tussen hakies gegee:

- (5) ... die agtergrond **tot** die beplanningsaksie ... (**van**)
- (6) Ten einde gidsplanne **op** ... instansies ... bindend te maak. (**vir**)
- (7) ... die **algemene** publiek ... (**breë**)
- (8) In artikel 6A(12) word die ... prosedure ... **uitgespel**. (**uiteengesit**)
- (9) Die aanbevelings wat in hierdie dokument vervat **word** ... (**is**)
- (10) Afgesien hiervan **voem** Pretoria ook die grootste sentrum vir hoër onderwys ... (**is**)
- (11) ... die **wesstrekende** rante-reeks ... (**wesstrekende**)
- (12) ... **relatiewe** sagte skalies ... (**relatief**)

- (13) ... die ouer gesteentes waarna reeds verwys is ... (wat reeds genoem is)
- (14) ... suur grasveld, ... (suurgrasveld)
- (15) ... die ... kosporasie ... (korporasie)
- (16) ... die destydse koloniale sekretaris, Genl. J.C. Smuts, ... (genl.)
- (17) ... Saulsville, aanliggend tot Atteridgeville, ... (aan)
- (18) Die dorpsgebied The Orchards het reeds so vroeg as 1904 tot stand gekom, ... (reeds in 1904)
- (19) Na raming woon sowat 77 000 persone in die distrik ..., waarvan die ... meerderheid ... (van wie)
- (20) ... GaRankuwa ... (Ga-Rankuwa)
- (21) ... sowat 114 000 werkers, waarvan 102 000 ... (van wie)
- (22) ... 'n redelik-betroubare beeld van die ... struktuur ... (redelik betroubare)
- (23) ... 'n relatiewe ondergeskikte rol ... (relatief)
- (24) ... dit moet in besonder toegeskryf word aan ... (in die besonder)
- (25) ... twee Onderwyskolleges en 'n Technikon, ... (onderwyskolleges, technikon)
- (26) ... tot 'n groot mate ... (in)
- (27) ... 'n integrale deel van die stedelike woonkomponent (integreerende)
- (28) Die swaartepunt ... is huidiglik effens ten ooste van Kerkplein geleë. (tans)
- (29) ... aanliggend tot Saulsville ... (aan)
- (30) ... die Wetenskaplike en Nywerheidsnavorsingsraad (WNNR) ... (Nywerheidsnavorsingsraad)
- (31) Aansoek is om ... (voorwerp + bysin van 32 woorde) ... gedoen. (Aansoek is gedoen om ...)
- (32) ... een van die mees unieke natuurgebiede in die land ... ('n unieke natuurgebied)
- (33) ... piekniekterreine bestaan tewens reeds langs die rivier ... (trouens)
- (34) Met die uitsondering van ... (Met uitsondering van)
- (35) ... waardevolle kleineerslae ... (kleiafaettings)
- (36) ... nywerhede wat noodwendig in die stad moet vestig ... (gevestig moet word)

- (37) ... sekondêre ontwikkelingsasse wat ... deur historiese en topografiese faktore dikteer word. ... (bepaal)
- (38) By identifisering hiervan sal in besonder gelet moet word ... (in die besonder)
- (39) ... die voorsienbare toekoms ... (afsienbare)
- (40) Weens ruimtelike-ekonomiese en vervoer-ekonomiese oorwegings ... (ruimtelik-ekonomiese)
- (41) ... oor die langtermyn ... (lang termyn)
- (42) ... met ingebrip van ... (inbegrip)
- (43) ... sonder dat afbreuk aan die ontwikkeling van die sentrale gebied gemaak word ... (gedoen)
- (44) ... sodat ander meer-intensiewe grondgebruike geakkommodeer kan word ... (meer intensiewe)
- (45) ... dorpsontwikkeling so geplaas sal word dat die doeltreffende funksionering van hierdie strategiese funksies verseker kan word. (doeltreffendheid van ... funksies)
- (46) ... weens bodemkundige- en klimaatsomstandighede ... (bodemkundige en)
- (47) ... gelykstaande aan ... (met)
- (48) ... 'n redelike betroubare beeld ... (redelik)
- (49) ... die langtermyn nywerheidsgrondbehoefes ... (langtermyn-nywerheidsgrondbehoefes; nywerheidsgrondbehoefes oor die lang termyn; langtermynbehoefes aan nywerheidsgrond)

Dit sou interessant wees om 'n volledige foute-analise van hierdie teks te gee, maar daarvoor ontbreek dit my aan sowel die tyd as die ruimte. Algeme-
ne stellings wat gemaak kan word, is dat nie een van die "foute" hierbo die leser verwar of op 'n dwaalspoor bring nie; dat baie van hulle (veral preposisies) die sterk invloed van Engels aandui; dat baie van hulle tipies is van die Afrikaner se onsekerheid oor die grafiese konvensies van samestellingvorming; dat baie van hulle dui op onsekerheid oor adverbium-adjektief-kollokasies. 'n Mens vra jou egter af of op byvoorbeeld die terrein van preposisies die situasie nie reeds bereik is nie waar slegs die "hoëpriesters" nog weet wat die "korrekte" is. Hoeveel gegradueerde gebruikers van die standaardvariëteit van Afrikaans sou byvoorbeeld by (5), (6), (17), (26) en (47) hierbo die "korrekte" preposisie gebruik het? Nietemin, dit lyk tog redelik dat die Staat se taalversorgers weens sosiokulturele redes liever die gevaar moet loop om van konserwatisme beskuldig te word.

Uit die aard van die saak het die taalversorger selde tyd vir nabetragting van sy werk: hy verkeer gedurig onder druk weens streng keerdadums en die dikwels byna onmoontlike eise van diegene wat hulle geskryfte aframmel en dan hoop dat die taalmanne sommer "gou-gou na die punte, kommas en koppelttekens" sal omsien. Maar die taalversorger staan tussen die skrywer en die leser om te sorg dat die "boodskap" met so min steuringe as moontlik oorgedra word: dat die leser die betekenigwêreld van die teks kan betree en sover moontlik onbewus van die teks bly. In voorbeeld (15) hierbo is die spelfout wel gering, maar dit vestig tog die leser se aandag op teks (terwyl teks juis in sy doel slaag as die leser teksonbewus maar betekenisbewus gehou kan word). As die taalversorger dan 'n soort "ruisfilter" is, kan dit nuttig wees om te besin oor Nystrand (in (Nystrand 1982:57 e.v.)) se hipoteses, aan die hand waarvan iemand dalk in die toekomst taalversorger-intervensie in teksproduksie wetenskaplik kan ontleed, verklaar en verantwoord.

4 Nystrand se beskouing van teks en diskrepancies tussen skrywer en leser

4.1 Agtergrond en oogmerk

Nystrand bied 'n konseptuele raamwerk aan vir gebruik by die bestudering van skriftelike kommunikasie. Hierdie raamwerk berus in 'n mate op navorsing wat in 1975 by die Trent Valley Centre van die Ontario Institute for Studies in Education begin is met die oog op die ontwikkeling van 'n lees- en skryftoetsbattery vir skoolleerlinge. Die projek was in 1982 nog nie voltooi nie, maar intussen kon Nystrand en sy medewerkers sekere voorlopige gevolgtrekkings maak wat, ofskoon nie finaal nie, tog interessante implikasies inhou nie net vir diegene wat met moedertaalonderrig gemoeid is nie maar ook vir die vertaler en taalversorger.

Nystrand en sy medewerkers se vernaamste oogmerk was om al die diskrepancies tussen skrywers se woorde en hul lesers se gissings te beskryf en te klassifiseer. Hulle onmiddellike doel was nie om die diskrepancies te verklaar nie; ook was dit nie hulle doel om of die skrywer weens sy swak skryfwerk of die leser weens sy swak begrip, daarvoor te blameer dat kommunikasie benadeel is nie. Hulle oogmerk was bloot om te let op die maniere waarop skriftelike kommunikasie ontspoor kan raak.

4.2 Vyf tipes van "inperking"

In hierdie aanvanklike ondersoek het hulle geen gekontroleerde eksperimente uitgevoer nie, maar slegs probeer om enkele hipoteses op te stel. Dit het hulle gedoen deur hulle bespiegeling uitsluitlik te baseer op die uitgangspunt dat skriftelike kommunikasie vereis dat skrywers hul lesers genoegsaam moet "inperk" ("constrain") deur skerp omlyning of begrensing van die nuttige voorspellings wat die lesers waarskynlik sal maak terwyl hulle lees. Hierdie enkele aanname het hulle op die gedagte gebring van die volgende (voorlopige) taksonomie van "inperkings" ("constraints") ten opsigte van geskrewediskoersproduksie:

A. Grafiese inperkings ("graphic constraints"), waardeur ortografiese aangeleenthede bepaal word soos byvoorbeeld pennestroke, spelling, skryfwyse, spasiëring, inkeping en uitleg. Doelmatige grafiese inperkings is die wese van leesbaarheid in die sin van "legibility". (In hierdie bespreking is dit belangrik om te onderskei tussen "legibility" en "readability": 'n teks kan "legible" wees as al die woorde daarvan korrek genoeg geskryf is om gelees te word, maar dit is dalk nie heeltemal "readable" nie as dit byvoorbeeld sintaktiese swakhede bevat wat dit plek-plek haas onverstaanbaar maak.) Dit is belangrik om daarop te let dat spelfoute, behalwe in gevalle van homoniemverwarring (byvoorbeeld lei/ly, hys/hy's), selde wesenlike struikelblokke vir die leser is. Wat Nystrand egter nalaat om te sê, is dat sodanige foute, vanuit die sosiolinguistiese oogpunt van (aristokratiese) taalnorme waarvolgens opgevoede volwassenes verwag dat skrywers korrek moet spel, tog tot steuringe aanleiding gee, veral op die vlak van die leser-skrywerhouding: 'n gegradueerde werknemer wat namens sy organisasie 'n brief skryf waarin hy byvoorbeeld sê dat besteding nie 'n sekere perk moet oorskrei nie, kan stellig die beeld van sy werkgewer skaad. Daar moet dus onthou word dat die aanwesigheid of afwesigheid van spelfoute (en ander normoortredings) wel belangrike implikasies het, gelet op die sosiokulturele eise wat aan teks gestel word en die psigologiese (kognitiewe) verskynsel van teksonbewustheid teenoor betekenisbewustheid.

B. Sintaktiese inperkings ("syntactic constraints") sluit in faktore wat kommunikasie ten opsigte van sinsbou raak. Homoniemverwarring is byvoorbeeld nie net spelfoute nie: hys fungeer sintakties anders as hy's. Die weglating van 'n komma of kommas in die volgende sin is ook nie bloot 'n grafiese probleem nie:

(50) Van Zyl die winkeleienaar en die skoolhoof was teenwoordig.

Hierdie voorbeeld sou die leser "waninperk" ("misconstrain") spesifiek wat sintaksis betref. Nie-standaardvorme soos ---

(51) Piet hy loop nou by die winkel

of

(52) Susan kyk vanaand agter die kinders

sou gewoonlik nie die leser se begrip belemmer nie. Afwykings van die voorgeskrewe gebruik belemmer blykbaar selde die leser se begrip weselik. Maar dan moet onthou word (soos hierbo by grafiese inperkings aangedui) dat daar in sekere omstandighede wel belangrike houding- of sosiokulturele steuringe kan ontstaan.

C. Semantiese inperkings ("semantic constraints") sluit in alle relevante aannames en vooronderstellings wat die leser ten opsigte van die skrywer se onderwerp of redenasie maak. Hierdie kennis, wat soms gegewe inligting ("given information") genoem word, dien eintlik as die agterskerm vir die nuwe inligting ("new information") wat deur die skrywer aangebied word. Wanneer die skrywer se oordeel aangaande die leser se kennis verkeerd is, sal kommunikasie defek wees. Hier dink 'n mens byvoorbeeld aan 'n tegniese teks wat, ofskoon dit vir die deskundige helder is, vir die leek groten-deels duister kan wees.

D. Tekstuele inperkings ("textual constraints") het betrekking op sekere aspekte van skryfvorm en kohesie wat eienskappe van die teks self (nie individuele sinne en nie die konteks nie) is en wat nie verklaar kan word aan die hand van woordkeuse of sintaksis nie. Tekskontinuiteit is wat Halliday en Hasan (1976) en ander kohesie ("cohesion") noem. Tekskontinuiteit of kohesie is spesifiek te danke aan daardie gebruike van referensie, substitusie, ellips en konjunksie wat vooronderstellings wat elders in die teks ontstaan, verifieer of ondubbelsinnig maak ("disambiguate"). Die feit dat dubbelsinnigheid in werklikheid taamlik seldsaam is in taalgebruik, sê Nystrand, lewer bewys daarvan dat skrywers bewus is van tekstuele inperkings of van die skryftaal se middele tot tekstuur ("texture").

E. Kontekstuele inperkings ("contextual constraints") omvat relevante elemente van die situasie van 'n teks. Hier word bedoel sowel buitetekstuele ("extratextual") faktore soos formaat, genre, modus, lettertipe en opskrif as alle aspekte van diskoers wat nie aan die teks self eie is nie. Sekere aspekte van skriftelike kommunikasie kan glad nie aan die hand van die teks verklaar word nie. Drie daarvan, sê Nystrand, is sarkasme, ironie en onderbektoneering ("understatement"), wat goeie voorbeelde van kontekstuele inperking is.

4.3 Die aard van "waninperkings"

Nystrand noem die diskrepansies tussen die skrywer se woorde en die leser se gissings waninperkings ("misconstraints") eerder as foute, want hy wil voorkom dat ons alle sodanige diskrepansies as "sleg" bestempel en hy wil dan ook die aandag vestig op veral die fundamentele belang van die wisselwerking tussen skrywer en leser:

"IN TERMS OF COMMUNICATION, writers and readers are not so much right or wrong in their expression and interpretation as they are IN OR OUT OF TUNE WITH EACH OTHER". (op. cit.:65-6)

Waninperking ("misconstraint") vind plaas wanneer skrywer en leser nie op mekaar ingestel is nie, wanneer 'n bepaalde skrywer se ekspressie en 'n bepaalde leser se komprehensie nie by mekaar aanpas nie.⁵ Dit is belangrik om hier te let op die leser se verwagtinge ten opsigte van 'n teks: hy verwag byvoorbeeld spasies tussen woorde; lineariteit van links na regs, met reëls wat van bo na onder op die blad op mekaar volg; gedagtes wat met mekaar verband hou op 'n samehangende (koherente) wyse, tesame met interpretasieskuiwe ("shifts") wat paslik aangedui word met behulp van inkeping, interpunksie en uitleg. Met die inperkings wat hierbo bespreek is, onderskei Nystrand sekere opvallende skryftaalmiddele wat die skrywer ter beskikking staan in sy poging om aan die leser se verwagtinge te voldoen. Indien leserverwagtinge en skrywerekspresie wanaangepas is, bring dit waninperking ("misconstraint") en defekte kommunikasie mee.

4.4 Klassifikasie van skrywer-leserinteraksie

Hierdie voorlopige ondersoek van Nystrand en sy kollegas suggereer dat skryfvermoë beskou kan word as die skrywer se sin vir teksruimte (kyk in hierdie verband ook Nystrand "The structure of textual space", op cit.:75 e.v.). Hierdie sin vir teksruimte beskryf Nystrand as die skrywer se (stilsyende) bewustheid dat hy, soos die regisseur, 'n verhoogtoneel inrig ("the stage is being set") en dat hy soos die dramaturg waarskynlik nie aanwesig sal wees wanneer die gehoor daar is nie.⁸ Die teks moet dan so ingetig wees dat dit die leser feilloos by die boodskap bring: dit moet "selfstandig" wees. Die taalversorger se belangrikste funksie is dan ook om sy sin vir teksruimte te laat geld in gevalle waar wat geskryf staan nie hierdie soort selfstandigheid openbaar nie. Vanuit hierdie oogpunt beskou, tipeer Nystrand dan skryf as die beoefening van tekstkognisie ("textual cognition").

In menige opsig kan die eise van tekstkognisie vergelyk word met dié van fotografie. As ek as fotograaf 'n plaastoneel met 'n bouvallige skuur as fokus op 'n foto wil vaslê, moet ek probeer om nie net die gebou nie, maar ook 'n sekere minimum van die omgewing van die gebou in my raam te kry, anders word die skuur dalk aangesien vir 'n pakhuis êrens in 'n stad. Kry ek te veel van die omgewing in my raam, dan vervaag die foto tot 'n algemene landelike toneel waarin die skuur net 'n toevallige voorwerp is. Let daarop dat altwee foto's geslaagd kan wees vir die aanskouer, mits die komposisie aan sekere vereistes voldoen. Maar as die "boodskap" wat ek in die foto wou oordra veral met die skuur self te doen het, dan het my foto misluk as dit vir 'n algemene landelike toneel aangesien word.

4.5 Drie tipes van wanaanpassing

In hulle voorlopige ondersoek het Nystrand en sy medewerkers drie moontlike soorte wanaanpassings tussen skrywer en leser ("writer-reader mismatch") veronderstel, wanaanpassings wat dan ook as distorsies van die teksruimte beskryf kan word:

Enkelvoudige waninperking ("simple misconception"): Of die leser word mislei of sy vertolking is heeltemal verkeerd.

Verdigting ("impaction"): Die leser vind die teks diepsinnig of duister, byvoorbeeld inkomstebelastingwetgewing in die geval van die deursneebeastingbetaler. Sodanige tekste noem Nystrand in navolging van Kintsch (1974) "high propositional density texts" vir die gemiddelde leser.

Veryling ("rarefaction"): Die leser het nadere besonderhede of toeligting nodig, byvoorbeeld iemand wat op die volgende briefie (wat vir iemand anders bedoel is) afkom:

(53) Sien jou weer by G se plek. Kan nie wag nie. - R.

Sulke tekste, sê Nystrand in navolging van Kintsch (1974), is "texts that say too little about too many things" (teenoor tekste wat baie sê van min aangeleenthede).

Nystrand wys daarop dat die verskil tussen verdigting en veryling heel subtiel is. Die twee verskynsels word ten beste begryp deur hulle met mekaar te vergelyk. In die geval van verdigting ontbreek dit die leser aan die hoofgedagte in die lig waarvan hy al die besonderhede kan verwerk en organiseer; in die geval van veryling ontbreek dit hom veral aan nadere besonderhede ten einde sekerheid te verkry aangaande die hoofgedagte. Omdat hulle kategorieë van gebruik of interaksie tussen skrywer en leser is, kan ons hierdie indelings nie op 'n bepaalde teks toepas sonder om die gebruikskonteks in ag te neem nie. So sal byvoorbeeld inkomstebelastingregulasies "verdig" en duister wees vir die deursneebeastingpligtige, hoewel sodanige regulasies ook in sekere opsigte vir die regsgeleerde ambigu sal wees. So ook sal voorbeeld (53) hierbo totaal ondeursigtig wees vir 'n onbetrokke of oningeligte party, ofskoon dit 'n tergende, betekenisvolle dubbelsinnigheid aanneem vir byvoorbeeld 'n verloofde wat in haar aanstaande se motor daarop afkom en wat straks reeds van die hoofgedagte bewus is.

Hierdie drie basiese distorsies van kommunikasie vind plaas op minstens vyf diskoersvlakke: die grafiese, die sintaktiese, die leksikale, die tekstuele en die kontekstuele. Ons kyk vervolgens na voorbeelde op elk van die vyf vlakke.

4.5.1 Die grafiese vlak

Die leesbaarheid ("legibility") of tipografie van 'n teks speel by figuur-en-agtergrondverhoudinge 'n rol, wat beteken dat wat ongemarkeer gelaat word (en dit sluit in die spasies tussen woorde en letters) net so belangrik is as die pennestroke wat gemaak word. Die volgende voorbeelde van onleesbare ("illegible") skrif verteenwoordig elk van die drie basiese distorsies:

- (a) Grafiese waninperking: ver genoeg in plaas van vergenoeg
- (b) Grafiese verdigting:
- (c) Grafiese veryling: verg en oeg

In (a) loop foutiewe spasiëring op verkeerde bewoording uit; in (b) is daar te veel swart en te min wit, wat ondeursigtigheid veroorsaak; (c) is vaag.

4.5.2 Die sintaktiese vlak

Nystrand (op. cit.:67) wys daarop dat die tradisionele definisie van die sin as 'n eenheid wat 'n hele gedagte uitdruk, onnoukeurig is om die minste daarvan te sê. Tog, sê hy, "there is a sense of completeness or closure about the subject-predicate unit known intuitively to any fluent writer or reader". Ook hierdie aspek van teksruimte is aan die drie basiese soorte distorsie onderhewig:

(a) Sintaktiese waninperking ("syntactic misconstraint"): Die teks bevat leidrade ("cues") op grond waarvan die leser sintaktiese voorspellings maak wat hy nie uitsluitlik op sintaktiese gronde kan verifieer nie. (Nystrand wei nie verder hieroor uit nie, maar dit wil voorkom of hy dus voorspelling aan interpretasie gelykstel):

(54) Die Franse leër se flanke was vasgekeer en sy bewegings* kon dus nie uitgevoer word nie. (*Skrywer bedoel sybewegings.)

(b) Sintaktiese verdigting: Die teks toon hoë sintaktiese verdigting weens stapeling/bondeling of oormatige inbedding wat dit vir die leser haas onmoontlik maak om sy voorspellings te verifieer:

(55) In wese het ons te doen met 'n versameling gegewens waarvan die tweërlei aard sy ontstaan het in die feit dat terwyl die strukturering daarvan formele beredenering vooronderstel dit ook af te lei is van algemene eienskappe van die strukture waaruit dieselfde soort gegewens verkry kan word.

(c) Sintaktiese veryling: Die teks toon 'n gebrek aan relevante sintaktiese eenhede, wat meebring dat die leser nie sy voorspellings kan verifieer nie:

(56) Toe hy tydelik ophou ploeter.

4.5.3 Die leksikale vlak

Nystrand wys vervolgens daarop dat woorde betekenis dra in hulle gebruik of potensiële gebruik. Woorde dra betekenis in die mate waarin skrywers en lesers hulle kan kombineer en met mekaar in verband kan bring. So is dan ook leksikale distorsies van die teksruimte moontlik:

(a) Leksikale waninperking ("lexical misconstraint"): Hiermee word eenvoudig bedoel die gebruik van 'n verkeerde woord:

(57) Jan is vir ons baie werd. Ons sal hom nooit kan verplaas* nie. (*Skrywer bedoel vervang.)

(b) Leksikale verdigtig ("lexical impaction"): Die teks bevat woorde wat 'n verwarrende aantal moontlike en potensiële kombinasies suggereer, en wel in so 'n mate dat lesers nie die reëlmatighede of belangrike verskille kan raaksien nie:

(58) Die in die gewysigde wet bepaalde arbeidsverhoudinge- en salarisbedingingsmeganismes is daarop gemik om geskilbeslegtingsprosesse en ander ontlontingsprosedures funksioneel te koppel aan bestaande onderhandelingspraktyke. (Vergelyk voorbeeld (49).)

(c) Leksikale veryling ("lexical rarefaction"): Die teks bevat woorde wat duister is in die sin dat hulle nie-sintaktiese relasies en potensiële verhoudinge met of verwantskap aan ander woorde vaag is, wat meebring dat die leser nie sy voorspellings kan verifieer nie:

(59) Hy het twee jaar lank per toring werk toe gery.

4.5.4 Die tekstuele viak

Sekere aspekte van die geskrewe woord en samehangendheid is eienskappe van die teks self en kan nie aan die hand van woordkeuse of sintaksis verklaar word nie. Een van die maniere waarop lesers 'n bepaalde sin of frase verstaan, is om op die omliggende frases of sinne te let. Byvoorbeeld, die dubbelsinnigheid van 'n hy word in die volgende gevalle uit die weg geruim deur op die voorafgaande stukkie teks te let, waaruit dit blyk wie vir wie kan help:

(60) Jan dra kennis van die hele prosedure. Hy is ongetwyfeld die man wat ons kan help.

Of:

(61) Ons weet nie genoeg van die ander se probleme nie, maar ons het darem ander gevalle soos Jan s'n teëgekóm. Hy is beslis iemand wat ons kan help.

Tekskontinuiteit of kohesie (Halliday en Hasan 1976) is dit wat voorkom dat kommunikasie defek raak:

(a) Tekstuele waninperking ("textual misconstrinat"): Skriftelike kommunikasie misluk weens elemente van die teks buite die betrokke sin --- elemente op grond waarvan die leser verkeerde voorspellings maak:

(62) Gestel byvoorbeeld aan die begin van 'n regstekse word die woord huisvesting omskryf, maar later in die teks word van akkommodasie gepraat. Die leser sou die konsekwente gebruik van huisvesting verwag en sou die verkeerde voorspelling maak dat met akkommodasie iets anders as huisvesting bedoel word.

(b) Tekstuele verdigting ("textual impaction"): Die teks bevat elemente wat die leser se voorspellings op meer as een manier verifieer, sodat die leser nóg 'n bepaalde betekenis nóg die skrywer se bedoeling kan vasstel. Nystrand gee hier as voorbeeld outomaties skryf ("automatic writing") en

kindermonoloë. Ook haal hy Edith Sitwell se gedig "Façade" aan (vermoedelik as voorbeeld van outomaties skryf):

(63) "When Don/Pasquito arrived at the seaside/Where the donkey's head tide brayed, he/Saw the banditto Joe in a black cape/Whose slack shape waved like the sea - Thetis wrote a treatise noting wheat is silver like the/sea; the lovely cheat is sweet as foam, Erotis/notices that she/Will/Steal/The/Wheat-King's luggage, like Babel/Before the League of Nations grew" (Sitwell, 1951)

(c) Tekstuele veryling ("textual rarefaction"): 'n Sin gee aanleiding tot 'n vooronderstelling, maar die omliggende teks bied die leser geen uitsluitel daaroor nie. 'n Voorbeeld wat algemeen voorkom, is gebrek aan pronomens-antesedentaansluiting:

(64) Die reën was genoeg en die veld het binne 'n week herstel.
Dit was meer as verwag kon word.

(Waarop slaan Dit? Die feit dat die veld so gou herstel het, of die twee gebeure saam?)

4.5.5 Die kontekstuele vlak

Daar is aspekte van skriftelike kommunikasie wat glad nie aan die hand van die teks verklaar kan word nie. Sarkasme, ironie en onderbeklemtoning, sê Nystrand, is goeie voorbeelde van die belangrikheid van kontekstuele inligting. Met konteks word bedoel die algemene agtergrondelemente van die teks self, elemente wat streng gesproke nie deel is van die teks nie. Onder dié elemente tel ook die formaat, die modus en die opskrif. In hierdie verband verwys Nystrand na Bransford en Johnson (1973) se bevindinge aangaande die semantiese aspekte van die konteks van die geskrewe woord. 'n Uiterste geval van die belangrikheid van die konteks is natuurlik by die strokiesverhaal: as 'n mens die geskrewe woord of teks losmaak van die illustrasies, is die teks onleesbaar ("unreadable"). Kommunikasieprobleme wat die konteks van die geskrewe woord betref, is byvoorbeeld die volgende:

(a) Kontekstuele waninperking ("contextual misconception"): 'n Misleidende konteks, naamlik algemene elemente in die teksagtergrond, gee aanleiding

tot verkeerde voorspellings. 'n Voorbeeld hiervan is waar die oningeligte leser deur 'n opskrif, die voorkoms van die skrif, of tipografie, die voorkoms van 'n boek, ensovoorts, mislei word. Dink maar aan die onlangse Hitler-dagboekskandaal.

(b) Kontekstuele verdigting ("contextual impaction"): Die teks is ondeursigtig as gevolg van te veel implisiete konteks en te min eksplisiete teks. Omskrywings van abstrakte of tegniese terme kan vir die leek niksseggend wees, byvoorbeeld die woordeboekdefinisie van **koëffisiënt**:

(65) "Standvastige faktor of vermenigvuldiger" (Odendal et al. 1979:585)

Dié definisie sal vir 'n wiskundige iets beteken, maar nie vir die leek nie. Selfs 'n belese nie-wiskundige sou hier wil hê dat die hoeveelheid implisiete konteks verminder moet word ten gunste van 'n ruimer mate van eksplisiete teks.

(c) Kontekstuele verving ("contextual rarefaction"): Die teks is dubbelsinnig as gevolg van 'n gebrek aan semantiese leidrade buite die teks. Hier noem Nystrand as voorbeeld die geheimsinnige "W.H." van Shakespeare se sonnette. Die volgende kennisgewing by die ingang van 'n drieverdiepinggebou sou ook 'n voorbeeld van hierdie soort verving wees:

(66) **Kantoorruimte te huur op vierde verdieping.**

4.6 Die objek van geskrawadiskoersanalise

Op grond van voorgaande indeling gee Nystrand drie vlakke van funksionele relasies wat kenmerkend is van die skryftaal ter ooreweging: (a) die grafiese relasies van leesbaarheid in die sin van "legibility"; (b) die sintaktiese en leksikale relasies van leesbaarheid in die sin van "readability"; en (c) die tekstuele en kontekstuele relasies van helderheid ("lucidity"). Hy voeg daaraan toe (op. cit.:72):

"Clearly, writing works NOT in strokes, words, sentences, etc., but rather in relations set up among strokes, words, sentences, etc. Legibility, readability, and lucidity are less aspects of the text per se, and more the result of meaningful match or convergence between writer and reader by way of a text."

Hy wys verder daarop dat 'n mens die logika of struktuur van die skryftaal eintlik nie kan raakvat nie as jy die teks self as die fundamentele objek van analise neem of as jy die teksbetekenis los van die gebruikskonteks evalueer. Die fundamentele opjek van geskrewediskoersanalise is nie die teks nie, maar die sisteem van reëls wat ortografiese ekspressie moontlik maak. Die parameters van hierdie sisteem word ten volle bepaal deur die arbitrêre en konvensionele relasies wat binne die spraakgemeenskap van die skryftaal geld. Die reëls vir die konstruksie van ortografiese teks (skrywerekspressie) is, in breë trekke gestel, dié reëls wat bepaal wat aanneemlik is vir die relevante leser wat vlot kan lees.

4.7 Die aard en belangrikheid van teksruimte

Hier is dit belangrik om te let op Nystrand se beskouing van wat eintlik gebeur wanneer skriftelike kommunikasie defek raak, dit wil sê wanneer die leser die teks misleidend, duister of dubbelsinnig vind. So 'n leser word dan bewus van teks eerder as betekenis, en dit is in der waarheid teksbewustheid wat verhoed dat hy deel kan hê aan die kommunikasie. Wanneer skriftelike kommunikasie wel plaasvind, vind die leser die teks leesbaar (in albei sinne van die woord) en helder --- met ander woorde deursigtig. Dit is juis wanneer hy onbewus van teks as teks is dat die leser hom ten volle in die betekeniswêreld van die teks kan inleef, dat hy binne die sfeer van die teksbetekenis kan vertoef. Daarom kan ons sê dat die nie-leser (en daar is verskillende grade van "nie-leserskap") slegs die woorde kan SIEN, terwyl die leser die woorde kan LEES, dit wil sê, die betekenis van die woorde kan "sien" en hulle dan in 'n betekenisgeheel kan omskep. Hierdie "omskepping" van teks dui dan daarop dat daar 'n samevloeiing van leserbewustheid en skrywerbewustheid is as gevolg waarvan leser en skrywer saam deel het aan 'n bepaalde (teks-)ruimte. Hierdie ruimte is weliswaar nie 'n fisiese ruimte nie, maar, sê Nystrand (op. cit.:72),

"it is nonetheless quite real as the possibility of exclusion clearly shows. It is semantic, textual space-phenomenal relations occasioned by writer expression and reader comprehension".

Nystrand sê voorts dat die struktuur van hierdie teksruimte gesuggereer word deur die sistemiese aard van leser-skrywerdiskrepancies. Die struktuur van teksruimte is naamlik die groototaal van funksionele relasies waardeur die skryftaalsisteem gekonstitueer en gedefinieer word. Skrywerekspressie

is betekenisvol juis in die mate waarin dit teen die agtergrond van hierdie moontlikhede plaasvind; leserkomprehensie is moontlik juis in die mate waarin die leser die teks binne die konteks van hierdie moontlikhede vertolk. In wese verskaf hierdie struktuur die noodsaaklike maar onopgemerkte (en dus deursigtige) vlak waarop die "betekenisfiguur" deur die skrywer gegraveer word en deur die leser gelees word. Lees en skryf is dus prosesse waarin "deelgeneem" word aan teksruimte. Die analise van leser-skrywerdiskrepansies wat Nystrand aanbied, moet beskou word as 'n stel hipoteses aangaande die wyse waarop teksruimte georganiseer word en verwring kan word, en dus miskien as 'n moontlike manier waarop nie net bewyse vir die realiteit van teksruimtes gelewer kan word nie maar ook aanduidings van die aard daarvan.

Nystrand se konseptuele raamwerk vir die bestudering van skriftelike kommunikasie is klaarblyklik ingestel uitsluitlik op distorsie van die teksruimte, op die feit dat deur misleidend, duister of dubbelsinnig te wees (dit wil sê deur op verskillende wyses en in verskillende grade minder deursigtig te wees) die teks die leser teksbewus eerder as betekenisbewus maak. Hiermee wil Nystrand seker nie te kenne gee dat teksonbewustheid 'n absolute vereiste is vir betekenisbewustheid of begrip nie, want in die leesproses moet daar seker minstens inisiële teksbewustheid wees, waarna die leser hom dan in die betekeniswêreld wat deur die teks opgeroep word, verdiep. 'n Uiterste geval waar juis teksbewustheid betekenis ontsluit, is die blokkiesraaiselleidraad (so ook 'n geheime kode wat "gebreek" moet word of die hiërogliewe en wigskrif van die antieke beskawings toe dit in die moderne tyd ontsyfer moes word). Maar oor die algemeen word natuurlik nie in kriptiese blokkiesraaiseltaal gekommunikeer nie, onder andere omdat sodanige taal net vir 'n spesifieke groep relevante lesers bedoel is en omdat die hoof funksie daarvan eintlik nie kommunikasie in die gewone sin van die woord is nie.

5 Die taalpraktisyn se strawe na teksaanneemlikheid

As 'n mens dan na voorbeelde (5) tot (49) hierbo kyk (almal uit 'n bepaalde teks wat bestem was vir publikasie), vra jy jou af (i) of daar enige distorsie van die teks was wat dit vir die leser minder deursigtig of dalk ondeursigtig sou maak en (ii) of daar enigiets in die teks was wat dit vir die relevante leser onaanneemlik sou maak. Die antwoord op (i) is 'n besliste "nee", en met so 'n antwoord word dan in terme van Nystrand se raam-

werk en verbandhoudende aannames te kenne gegee dat die teks as stuk kommunikasie nie noemenswaardige leemtes het nie. Geen relevante leser van die stuk, sou 'n mens dan sê, sou deur byvoorbeeld kosporasie (korporasie), oor die langtermyn (oor die lang termyn), bindend op (bindend vir), of selfs kleineerslae (kleiafsettings) van stryk gebring word nie; op grond hiervan sou die antwoord op (ii), in terme van Nystrand se raamwerk ensovoorts, ook "nee"-wees. Die vraag ontstaan dan: Waarom was dit vir die taalversorger hoegenaamd nodig om die teksverstellings in voorbeelde (4) tot (49) aangedui, te doen?

Die taalversorger se beweegredes wanneer hy dit nodig vind om 'n teks te verstel, lê blykbaar gedeeltelik op 'n heel ander vlak as net die kategorie van tekstdistorsies wat kommunikasie kan laat ontspoor. Sy siening van "aanneemlikheid van teks vir die relevante leser" verskil dus heelwat van Nystrand s'n.

Kom ons neem die eenvoudigste voorbeelde, naamlik kosporasie, wesstrekende en ingebrip: hierdie grafiese foute is nie grafiese "waninperkings" nie; die eerste en die derde geval is klaarblyklik net glipse (dit is denkbaar dat die tweede 'n onkundefout is --- met ander woorde die skrywer was miskien nie bewus van die k-verdubbelingskonvensie nie). Ondanks die beuselagtigheid van hierdie foute word hulle nogtans reggestel. Waarom? Die gewone antwoord hierop is dat die foute so elementêr en ooglopend is dat 'n mens dit byna outomaties sal regstel --- soos 'n ma haar kind leer om nie sy mes en vurk oorkruis op sy bord te laat nie. 'n Geldiger antwoord sou egter wees dat die taalversorger sover moontlik elke afwyking in die teks wil uitskakel, want selfs hierdie geringe afwykings is betekenisvol: in 'n teks is daar eintlik niks wat nie iets beteken nie, al hou dit nie verband met die inhoud of boodskap van die teks self nie. En selfs waar daar geen verband is nie, probeer die leser van nature, miskien onbewustelik, verbande hipotetiseer. Selfs die geringe afwykings trek wel die aandag en is bloot om hierdie rede wel steuringe: kosporasie in plaas van korporasie maak die leser minstens momenteel teksbewus; maar nie net dit nie: dit maak hom ook skrywerbewus. En as hy dan nog wesstrekende en ingebrip raaksien, dan is sy skrywerbewustheid so sterk dat hy dalk begin wonder of die skrywer nie 'n onbedagsame, agtelosige, miskien selfs onbetroubare, persoon is nie. En as die leser dan toevallig genoeg weet van die "hoëpriesters" se voorskrifte aangaande voorsetsels om ook tot 'n aste of bindend op as verdag te beskou --- om nie eens daarvan te praat nie dat hy dalk 'n geoloog is wat darem kan raaksien dat kleineerslag nie met die aanvaarde

terminologie van sy vak strook nie --- dan begin sy bewustheid van teks (as 'n soort "verlengstuk" van die skrywer se persoonlikheid en kennis) die oorhand te kry. Die gevolg kan dan wees dat daar op 'n heel ander vlak as dié waarvan Nystrand praat, 'n "mismatch" tussen skrywer en leser kan wees --- 'n "mismatch" wat die leser in so 'n mate meerderwaardig kan laat voel dat hy die waarde van die teks onderskat. Sy siening van die skrywer word negatief genoeg om hom te ontmoedig om langer in die betekeniswêreld van die teks te vertoef. Beteken dit dat die teks in die snippermandjie beland? Nie noodwendig nie. Maar aan die waarde van die teks, naamlik die betekenis wat deur middel daarvan oorgedra moet word, is onteenseglik afbreuk gedoen.

Dit is dan duidelik dat die taalversorger se funksie in wese is om die skrywer se gebrek aan bewustheid van relevanteleserverwagtinge aan te vul. Die skrywer wie se produkte die taalversorger moet nalees, word veral deur oorhaastigheid en onkunde gekenmerk. Wat laasgenoemde kenmerk betref, kan ons sê dat die skrywer dikwels onbewus is van leserverwagtinge ten opsigte van tekskonvensies op die grafiese, sintaktiese, semantiese, tekstuele en kontekstuele vlak en, juis omdat die betekenis of boodskap wat hy wil oordra vir hom so duidelik en verstaanbaar is, nie daartoe in staat is om hom in die plek van die leser in te dink nie. Dit bring veral mee dat die teks nie in alle opsigte "op eie pote" staan nie. Die taalversorger moet dan skerp ingestel wees op leserverwagtinge, en die sukses van sy regstelling of verstelling van die teks hang af van hoe goed hy die leser se reaksie op die teks kan antisipeer. Dit kan hy doen slegs as sy hipoteses oor leserverwagtinge raak is. In elke geval waar teks die aandag vestig op teks, en nie op betekenis nie, moet hy hipotetiseer oor hoe die teks deursigtig gehou kan word vir die relevante leser. Om die teks vir die grootste aantal potensieële relevante lesers (of, ideaal gesproke, alle sodanige lesers) deursigtig te hou, moet die taalversorger dus sekere norme (ja, selfs die meeste van dié van die "hoëpriesters") nakom. Die relevante leser wat nie weet of omgee of 'n mens afbreuk maak of afbreuk doen nie sal seker nie teen die hoëpriesterlike afbreuk doen beswaar hê nie; die relevante leser wat in sy eie taalgebruik nie die onderskeid tussen waarvan en van wie handhaaf nie sal seker die uitdrukking wense van wie aanneemlik vind (hoewel hy dalk die taalversorger se oordeel in twyfel sal trek as persone wie uitgenooi is reggestel word!). Dor die algemeen pla die "hoëpriesterlikhede" dus nie. Die taalversorger pas hulle so ver moontlik toe, want hy kan aanneem dat feitlik almal wat lees en skryf darem hier en daar van die menigvuldige "tradisionele" voorskrifte kennis geneem het en dat hulle hulle juis op hierdie brokkies taalkennis beroem.

6 Slot

Die taalversorger (en natuurlik die skrywer self) moet probeer om, soos Williams (1981:166 e.v.) dit noem, met die "real rules" en die "nonrules" vertrouwd te raak. Òf jy moet al die reëls (selfs dat jy nie 'n sin met "en" mag begin nie) aanvaar en toepas, òf jy moet selektief wees. Beide benaderings is problematies: die eerste het stilistiese rigiditeit tot gevolg; die tweede verg 'n goeie geheue (anders is jy nie konsekwent nie) en gesonde retoriese oordeel, asook die moed om die ergste puriste teen te staan. Williams stel voor dat 'n mens maar die voorste skrywers moet dophou en moet let, nie op hoe hulle sê hulle skryf nie, maar wel op hoe hulle skryf. Die standaard wat hy aanbeveel, is nie dié van "Transcendental Correctness" nie, maar van "the observable habits of those we could never accuse of having sloppy minds or of writing deliberately careless prose". Dit is wyse raad dié, maar wie gaan die "observable habits" van sodanige skrywers uitvoerig genoeg en wetenskaplik genoeg waarneem om vir die taalpraktisyn 'n verlig-preskriptiewe metanorm daar te stel waarvolgens hy sy taak kan verrig?

Intussen moet die taalpraktisyn steeds die onmoontlike aandurf: hy moet in die ruimste sin taalbewus en taalsensitief bly. Op dié manier sal hy miskien kan sorg dat skrywer en leser mekaar (meestal) vind --- en dalk ook (soms) hoëpriester en ikonoklas.

NOTE

*Sonder Walter Winckler se standhoudende aanmoediging sou ek nooit hierdie stuk voltooi het nie. Belangriker nog: sonder sy deskundige advies en die radikale verbeteringe wat hy voorgestel het, sou die teks wat volg nouliks aanneemlik gewees het.

My innige dank en waardering ook aan mev. Rika van der Merwe wie se moed en geduld met die tik en hertik van hierdie stuk onuitputlik was.

Tauli (in (Uribe-Villegas 1977:258)) meld in hierdie verband die storm wat deur Webster's Third International Dictionary (wat neutraal en nie-evaluerend is) ontketen is en die bevinding van Institut de Sociologie Solvay (in België) dat 89% van die persone wat in 'n opname ondervra is, 'n instelling voorgestaan het wat verantwoordelik is vir die bepaling van taalkundige norme.

Hierdie bespreking van die dispuut tussen die tradisionalis en die moderne taalkundige ontleen ek grotendeels aan Finegan (1980:158 e.v.) Ek sou Finegan se boek in die geheel aanbeveel veral vir diegene wat hulle as taalonderwysers of -praktisyns wil bekwaam. (Vergelyk ook Mittens W.H. et al. (1970) se Attitudes to English Usage.)

In hierdie verband is dit insiggewend om ook te let op die besware wat Watson (1978:66 e.v.) teen die linguïste inbring. Een hiervan is juis dat hulle vergeet (p. 71) "that literature influences speech as well as speech literature. It is significant that linguists take the priority of speech for granted rather than proclaim it: that suggests how much the fallacy is part of the cultural air we breathe." Vergelyk ook Robinson (1975:174) se argument dat die sentrale konsep in Chomsky se teorie, naamlik die sin, "belongs to writing not speech". Dit is dan ook betekenisvol dat Bartsch (1982:712) dit byvoorbeeld nie nodig vind om die voortbestaan van sterk werkwoorde in die Germaanse tale enigszins toe te skryf aan die stabiliserende, normgewende invloed van die skryftaal nie.

In die verband haal hy Von Humboldt se Gesammelte Schriften vol. 6:2 (1907) aan: "Die Sprache ist immer nur Mittel."

Dat hierdie siening van hoe mense mekaar verstaan miskien 'n oorvereenvoudiging is, blyk duidelik uit byvoorbeeld Herman Parret se artikel "Perspectival understanding" (1981). AEGesien van die verhouding tussen skrywer en leser op grond van bloot die vraag of hulle mekaar reg verstaan al dan nie, is daar egter ook die waninperking wat voortspuit uit die (elitistiese?) verwagting van die opgevoede volwassene dat geskrewe diskoers aan die norme van die AB variëteit moet voldoen.

Veral in die geval van die regstekes (byvoorbeeld wetgewing, ooreenkomste, verdragte, ensovoorts) is dit belangrik om op die rol van die taalversorger te let: dit is grootliks sy verantwoordelikheid om te

sorg dat die teks (byvoorbeeld in 'n hof) selfstandig aan sy doel beantwoord, dat die "dramaturg" se afwesigheid nie die "toneelstuk" verongeluk nie.

BIBLIOGRAFIE

- Bartsch, Renate (1982) "The concept 'rule' and 'norm' in linguistics", *Lingua* 58:51-58.
- Bell, Roger T. (1976) *Sociolinguistics: goals, approaches and problems*. London: B.T. Batsford Ltd.
- Bransford, J. & M. Johnson (1973) "Considerations of some problems of comprehension", in W.G. Chase (ed.) *Visual information processing*. New York: Academic Press, Inc. (aangehaal in (Nystrand 1982:69)).
- Finegan, Edward (1980) *Attitudes towards English usage: the history of a war of words*. New York: Teachers College Press.
- Halliday, M.A.K. & R. Hasan (1976) *Cohesion in English*. London: Longman (aangehaal in (Nystrand 1982:68-9)).
- Kintsch, W. (ed.) (1974) *The representation of meaning in memory*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum (aangehaal in (Nystrand 1982:66)).
- Nystrand, Martin (ed.) (1982) *What writers know: the language, process and structure of written discourse*. New York: Academic Press Inc.
- Nystrand, Martin (1982) "An analysis of errors in written communication", in Nystrand (ed.) 1982:57-73.
- Nystrand Martin (1982) "The structure of textual space", in Nystrand (ed.) 1982:75-84.
- Odendal, F.F. (hoofred.), P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit & C.M. Booysen (1979) *Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Perskor-uitgewery.
- Parret, Herman & Jacques Bouveresse (eds.) (1981) *Meaning and understanding*. Berlin; New York: De Gruyter (Foundations of communication: library edition. Ed. by Roland Posner).
- Parret, Herman (1981) "Perspectival understanding", in Parret & Bouveresse (eds.) 1981:249-79.
- Sampson, Geoffrey (1980) *Schools of linguistics: competition and evolution*. London: Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd.

Sitwell, E. (1951) *Façade*. London: Oxford University Press (aangehaal in (Nystrand 1982:69)).

Tauli, Valter (1971) "Language planning", in Uribe-Villegas (ed.) 1977:245-65.

Uribe-Villegas, Oscar (ed.) (1977) *Issues in sociolinguistics*. The Hague: Mouton Publishers.

Watson, George (1978) *The discipline of English: a guide to critical theory and practice*. London: The Macmillan Press Ltd.

Williams, Joseph M. (1981) *Style: ten lessons in clarity & grace*. Glenview, Illinois: Scott, Foresman and Company.